

УДК 159.9.(355)

## ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ УЧАСНИКІВ АТО У ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ ПЕРІОД

**Зубовський Д.С.**

Інститут психології імені Г.С. Костюка  
Національної академії педагогічних наук України

У науковій статті здійснено емпіричне дослідження наявності особистісного зростання учасників АТО у посттравматичний період та особливостей його прояву. Вибіркова сукупність дослідження складалася з 297 військовослужбовців – учасників АТО. Середнє значення загального балу методики “Опитувальник посттравматичного зростання” для вибірки учасників АТО знаходилось на рівні  $M = 61,6$  ( $SD = 17,88$ ). Середнє значення шкали позитивних змін “Опитувальника змін у поглядах” для вибірки учасників АТО знаходилось на рівні  $M = 42,09$  ( $SD = 7,62$ ).

**Ключові слова:** посттравматичне зростання, учасники АТО, ветерани, військовослужбовці, наслідки бойових дій.

**Постановка проблеми.** У відповідь на озброєне посягання з боку так званих “бойовиків” (національних та міжнародних), терористів та сепаратистів з 14 квітня 2014 року до 30 квітня 2018 в Україні здійснювалась антитерористична операція (АТО). На сьогоднішній день АТО була змінена на Операція об’єднаних сил (ООС).

У зв’язку з інтенсивністю та масштабністю заходів, що здійснювались в межах АТО, починаючи з моменту офіційного оголошення цієї операції її учасниками стали значна кількість

військовослужбовців. За повідомленням прес-служби “Державної служби у справах ветеранів війни та учасників АТО” станом на 28.02.2018 за інформацією, що надійшла від відомчих комісій про надання статусу учасника бойових дій особам, які брали участь у проведенні антитерористичної операції, статус учасника бойових дій надано 328, 089 громадянам України, які брали участь в збройному протистоянні на Донбасі.

Більшість військовослужбовців, які приймали участь у проведенні АТО потрапляли під вплив

значної кількості стресорів воєнної обстановки різної сили та інтенсивності. Ці стресори варіюються від низько інтенсивних – перебування далеко від дому та сім'ї, до стресорів високої інтенсивності пов'язаному з досвідом бойових дій – смерть друга на полі бою, поранення, звірство людей в бойових умовах.

Вплив вищезазначених стресорів є суворим випробуванням фізичних та психологічних ресурсів військовослужбовців, їх здатності протистояти дії екстремальних, вкрай загрозливих для життя факторів бойової обстановки. Участь у бойових діях вирішальним чином впливає на особистість військовослужбовця, змінюючи її внутрішній світ, емоційні стани, цінності, погляди на життя тощо.

Протягом тривалого часу в психологічній науці основна увага в першу чергу була сконцентрована на патологічних змінах особистості військовослужбовців, які зазнали психотравматичного впливу умов бойових дій. Ця тенденція знайшла своє відображення у створенні та розвитку концепції посттравматичного стресового розладу (Н.В. Тарабріна, Т.М. Кеане, М. Горowitz, Д.В. Фой, Р.С. Сипрелле) [2]. Що стосується вітчизняної психології, то переважна більшість емпіричних досліджень опублікованих з 2014 року також в тій чи іншій мірі апелювали до цього розладу або негативних наслідків перебування в умовах бойових дій (Л.Ф. Шестопалова, В.А. Кожевнікова, О.О. Бородавко, М.В. Маркова, Г.С. Росінській, Х.І. Турецька, Ю.В. Штольцель) [1; 3; 4].

Проте, як свідчить низка закордонних досліджень, внаслідок травматичної події лише меншість осіб (приблизно 10-20%) демонструють негативні зміни у вигляді посттравматичного стресового розладу, більшість же навпаки, має досвід позитивних або адаптаційних змін особистості (С.М. Алдвін, М.А. Крістофер, Р.Г. Калхун) [5]. За даними британських вчених відсотки поширеності позитивних змін серед осіб, які зазнали різноманітного травматичного досвіду варіюються від 30% до 98% [12, с. 14].

**Аналіз досліджень та публікацій.** У закордонній психології позитивні наслідки травматичного досвіду знайшли своє представлення у концепції посттравматичного зростання (posttraumatic growth). Піонери дослідження цього феномену Р. Тедескі та Л. Калхун визначають посттравматичне зростання як “позитивні психологічні зміни, що виникли внаслідок боротьби з травматичними або дуже складними життєвими обставинами” [20, с. 3].

На сьогоднішній день феномен посттравматичного зростання особистості займає провідне місце за кількістю щорічних досліджень та публікацій. Для прикладу можна навести наступні статистично-аналітичні дані. Якщо у своїй оглядовій статті 2004 року С. Джозеф та А. Лінлей констатували наявність 40 наукових робіт на цю тематику, то в аналогічній за спрямуванням роботі, але опублікованій у 2006 році, В. С. Гелгесон та К.А. Рейнольдс налічують вже 87 таких наукових робіт [11; 12]. Зараз ця цифра збільшилася в сотні разів. Лише на вище зазначену наукову статтю в пошуковій системі “Google Scholar” налічується близько 1,504 наукові посилання.

Що стосується емпіричних досліджень відносно прояву посттравматичного зростання серед

учасників бойових дій, то вони почали активно з'являтися у закордонній науковій літературі з 2005 року. Як правило ці дослідження здійснювалися американськими вченими та фокусувалися на ветеранах збройних сил США, які приймали участь у таких конфліктах як: війна в Перській затоці (Maguen S., Vogt D.S., King L.A.), війна в Іраку (M.M. Mitchell, M.S. Gallaway, Choi J., Shaine M.D.), та операція “Нескорена свобода” (Pietrzak R.H., Goldstein M.B., Malley J.C., Rivers A.J.; Benetato B.B.; Currier J.M., Lisman R., Harris J.I., Tait R.) [7; 12; 17]. Щоправда, існує також декілька емпіричних робіт ізраїльських вчених, присвячених ветеранам війни Судного дня (Dekel S., Ein-Dor T., Solomon Z.) та датських вчених, присвячених ветеранам операція “Нескорена свобода” (Staugaard S.R., Johannessen K.V., Thomsen Y.D.) [18; 19].

Доволі широке висвітлення у вищезазначених роботах отримали психологічні (диспозиційні риси особистості, типи когнітивного опрацювання досвіду) та соціально-психологічні (соціальна підтримка, умови життя) детермінанти зростання у посттравматичний період [20]. Активно досліджувався взаємозв'язок посттравматичного зростання та посттравматичного стресового розладу, з акцентом на те, що позитивні наслідки травматичного досвіду не означають автоматично відсутність негативних [18]. Окрім цього, в серії нещодавніх емпіричних робіт було переконливо продемонстровано клінічну цінність посттравматичного зростання як терапевтичного компонента профілактики суїциду серед учасників бойових дій [6].

Проте, не зважаючи на значні наукові напрацювання закордонних дослідників, на нашу думку, здійснювати пряму екстраполяцію визначених ними закономірностей на вибірку військовослужбовців ЗС України, які брали участь у бойових діях на сході України, є не зовсім коректним. Як влучно зазначав С. Моем “Пізнавати людей – взагалі не легка справа, а по-справжньому знати, можна хіба своїх співвітчизників”. І з цим важко не погодитися. Особливості гібридної війни, що триває на сході України, створили нові умови ведення бойових дій та як наслідок багато в чому абсолютно специфічні види травматичного впливу. Окрім цього, реалії соціально-політичної ситуації в нашій країні, обумовили виникнення значної кількості соціально-психологічних чинників реадaptaції та психологічного відновлення учасників бойових дій непритаманних іншим конфліктам.

З огляду на вищезазначені аргументи, метою цієї роботи було здійснити емпіричне дослідження наявності особистісного зростання учасників АТО у посттравматичний період та особливостей його прояву.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Формування вибіркової сукупності військовослужбовців – учасників АТО здійснювалося за допомогою двох підходів:

- Інтернет опитування;
- традиційне (аналогове) опитування з використанням паперових бланків.

Використання комбінації цих двох підходів було обумовлено намаганням досягти максимальної репрезентативності вибіркової сукупності

учасників АТО і як наслідок достовірності емпіричних результатів. Окрім цього, аналіз наукової літератури з тематики особистісного зростання учасників бойових дій дозволяє констатувати той факт, що більшість сучасних емпіричних досліджень користуються цими двома підходами для формування своїх вибірових сукупностей [21].

В межах Інтернет опитування всі методики, які увійшли в психодіагностичну батарею дослідження було переформатовано у вигляд “Google Docs”. Ця програма дозволяє створювати онлайн опитувальники і формувати варіанти відповідей на них. В результаті здійснених заходів було створено електронне посилання. Використане у нашому дослідженні інтернет-опитувань рекламувалося та поширювалося серед військовослужбовців шляхом розміщення відповідних посилань на сторінках громадських організацій учасників АТО. Окрім цього посилання тиражувалося серед учасників АТО шляхом безпосереднього спілкування в соціальних мережах. Інтернет опитування тривало з 23.10.2017 до 23.01.2018.

Етап збору емпіричних матеріалів в межах традиційного (аналогового) опитування з використанням паперових бланків здійснювався у період з грудня по січень 2017 року. На цьому етапі було опитано – слухачами Національного університету оборони України імені Івана Черняховського та курсантами двох вищих військових навчальних закладів: Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Львівської академії Сухопутних Військ імені Петра Сагайдачного.

Кінцева вибірка сукупність дослідження складалася з 297 військовослужбовців – учасників АТО: 278 чоловіків та 21 жінка (93,7% та 6,3% відповідно). Віковий діапазон для вибіркової сукупності коливався від 19 років до 54 років.

Рівень прояву особистісного зростання учасників АТО у посттравматичний період оцінювався за допомогою україномовної версії “Опитувальника посттравматичного зростання” та україномовної версії “Опитувальника змін у поглядах” (шкала позитивні зміни). Встановлені психометричні властивості цих двох методик на цільовій вибірковій сукупності дослідження дозволяють розглядати її як ефективний психодіагностичний інструментарій оцінювання особистісного зростання учасників АТО у посттравматичний період. Зокрема, показники внутрішньої надійності “Опитувальника посттравматичного зростання” знаходилися рівні: коефіцієнт  $\alpha$ -Кронбаха – 0,91; коефіцієнт Спірмена-Брауна – 0,88; коефіцієнт Гуттмана – 0,88. В свою чергу ці ж коефіцієнти для “Опитувальника змін у поглядах” (шкала позитивні зміни) були на рівні: коефіцієнт  $\alpha$ -Кронбаха – 0,79; коефіцієнт Спірмена-Брауна – 0,71; коефіцієнт Гуттмана – 0,71.

Першочергово було проаналізовано дані, отримані за допомогою методики “Опитувальник посттравматичного зростання”. Середнє значення загального балу методики “Опитувальник посттравматичного зростання” для вибірки учасників АТО знаходилося на рівні  $M = 61,6$ ; стандартне відхилення  $SD = 17,88$  (таблиця 1).

Аналіз відсоткового співвідношення отриманих даних продемонстрував, що у випадку розділення всього діапазону можливих значень методики “Опитувальник посттравматичного зростання” (від 0 до 105) на три рівні діапазони (від 0 до 35; від 36 до 75; від 76 до 105), лише 9,5% всієї вибіркової сукупності учасників АТО повідомили про низький рівень прояву посттравматичного зростання ( $\leq 35$ ). Більш ніж 70% вибіркової сукупності учасників АТО повідомили про помірний рівень посттравматичного зростання. Двадцять відсотків (20%) учасників АТО продемонстрували значний рівень прояву цього феномену (рис. 1). Таким чином, переважна більшість респондентів відзначила у своїй особистості певні позитивні психологічні зміни в результаті досвіду участі у збройному конфлікті на сході України.

Вищевказані результати аналізу відсоткового співвідношення цілком когерентні з нещодавно опублікованими (2015 рік) даними міжвідомчої дослідницької групи військових психологів під керівництвом Дж. Цая. Зокрема, їх дослідження продемонстрували, що 50,1% опитаних з широкомасштабної репрезентативної вибірки ветеранів США повідомили про принаймні помірні ознаки посттравматичного зростання. Найвищі бали посттравматичного зростання спостерігалися в сфері підвищення сили особистості та цінування життя [21].

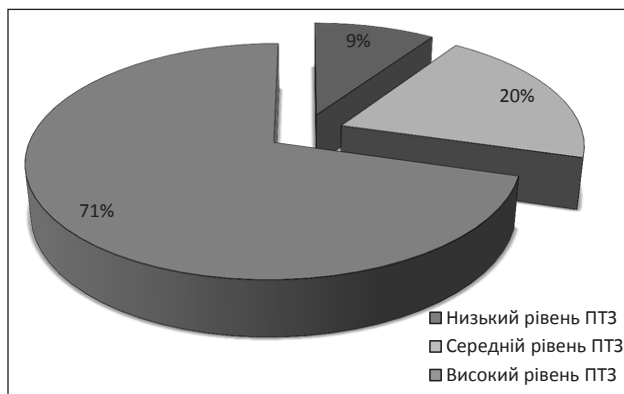


Рис. 1. Відсоткове співвідношення представленості ознак посттравматичного зростання через учасників АТО (у %)

Встановлений у нашому дослідженні показник середнього значення загального балу методики

Таблиця 1

Середні значення та стандартні відхилення посттравматичного зростання військовослужбовців учасників АТО

№	Назва психодіагностичної методики	Середнє значення (M)	Стандартне відхилення (SD)	Максимальне значення	Мінімальне значення
1.	“Опитувальник посттравматичного зростання”	M = 61,6	SD = 17,88	1	99
2.	“Опитувальник змін у поглядах” (позитивні зміни)	M = 42,09	SD = 7,62	20	59

“Опитувальник посттравматичного зростання” вказує на доволі високий рівень особистісного зростання військовослужбовців учасників АТО у порівнянні з учасниками інших збройних конфліктів. Зокрема, в силу використання уніфікованого психодіагностичного інструментарію цей показник може бути легко порівняний з даними закордонних емпіричних досліджень.

Так, для здійснення вищевказаного порівняння нами було проведено аналіз закордонних наукових публікацій з тематики посттравматичного зростання серед комбатантів різноманітних збройних конфліктів. Пошук та аналіз публікацій здійснювався в межах електронної бібліографічної бази даних “Google Scholar”. За результати пошуку було виділено 14 наукових досліджень [7; 8; 9; 10; 13; 15; 16]. Всі відібрані дослідження відповідають трьом ключовим критеріям: а) основною вибірковою сукупністю дослідження були комбатанти певного збройного конфлікту; б) в дослідженні було використано повну версію методики “Опитувальник посттравматичного зростання”; в) в дослідженні були представлені дані стосовно середнього значення та стандартного відхилення загального балу методики “Опитувальник посттравматичного зростання” (таблиця 2).

Як можна помітити з даних представлених у таблиці 1, встановлений у нашому дослідженні показник середнього значення загального балу методики “Опитувальник посттравматичного зростання” ( $M = 62,2$ ,  $SD = 17,9$ ) перевищує середнє значення отримане за цією ж методикою у більшості вибірових сукупностей військовослужбовців учасників бойових дій (та комбатантів).

Зокрема, показник середнього значення посттравматичного зростання військовослужбовців учасників АТО істотно перевищував середнє значення посттравматичного зростання військовослужбовців США, що брали участь у операціях “Іракська свобода” (20 березня 2003 – 15 грудня 2011) та “Нескорена свобода” (операція триває досі). Так, дві незалежні дослідницькі групи під керівництвом Кюрі Д.М. (J.M. Currier, R. Lisman, J.I. Harris, R. Tait) та Маротті-Волтерс С. (S. Marotta-Walters, J. Choi, M.D. Shaine) вказали на практично ідентичний рівень посттравматичного зростання для цих вибірових сукупностей військовослужбовців:  $M = 47,83$  (25,95) та  $M = 47,11$  (22,98) відповідно [7; 16]. В свою чергу, дослідники з “Національного центру телемедицини та технологій США” на вибіровій сукупності з 3,537 військовослужбовців повідомили про середнє значення посттравматичного зростання на рівні  $M = 52,04$  (22,98) [13].

Крім цього, встановлений рівень посттравматичного зростання військовослужбовців учасників АТО практично в два рази перевищував рівень посттравматичного зростання солдатів піхоти Королівської армії Нідерландів, що брали участь у Іракській війні ( $M = 38,78$  (19,40)), ветеранів збройних сил Великобританії з діагнозом ПТСР ( $M = 32,6$  (3,5)) та внутрішньо переміщених осіб з колишньої Югославії  $M = 35,82$  ( $SD = 18,09$ ) [8; 15].

Щоправда встановлений у нашому дослідженні рівень прояву посттравматичного зростання учасників АТО поступається середньому значенню посттравматичного зростання американських ветеранів Другої світової та Корейської війни  $M = 64,45$  (23,06), військовополонених учасників

Таблиця 2

Дані закордонних досліджень стосовно рівня прояву посттравматичного зростання особистості комбатантів різноманітних збройних конфліктів

№	Автори дослідження	Рік	Вибіркова сукупність досліджуваних	Середнє значення Mean (SD)
1.	Powell S., Rosner R., Butollo W.	2003	Біженці та вимушено переміщені особи війни у колишній Югославії	35,82 (18,09)
2.	Erbes C., Eberly R., Dikel T., Johnsen E., Harris I., Engdahl B.	2005	Військовополонені учасники Другої світової війни та Корейської війни	64,45 (23,06)
3.	Feder A., Southwick S.M., Goetz R.R., Wang Y.	2008	Військовополонені учасники В'єтнамської війни	66,3 (17,5)
4.	Forstmeier S., Kuwert P., Spitzer C., Freyberger H.J.	2009	Діти-солдати, що приймали участь у Другій світовій війні	63,27 (20,69)
5.	J.A. Lee, D.D. Luxton, G.M. Reger, G.A. Gahm	2010	Ветерани бойових дій в Іраку та Афганістані	52,04 (22,98)
6.	M.S. Galloway, A.M. Millikan, M.R. Bell	2011	Ветерани США, що приймали участь у збройних конфліктах	41,1 (25,8)
7.	Benetato B.B.	2011	Ветерани збройних конфліктів з ампутацією кінцівки	59,07 (23,48)
8.	N.E. Bush, N.A. Skopp, R. McCann, D.D. Luxton	2011	Військовослужбовці США – учасники бойових дій	49,53 (23,25)
9.	G.A. Palmer, J.J. Graca, K.E. Occhietti	2012	Ветерани з діагнозом ПТСР	39,59 (22,39)
10.	J.M. Currier, R. Lisman, J.I. Harris, R. Tait	2013	Ветерани операцій "Нескорена Свобода" та "Іракська свобода"	47,83 (25,95)
11.	I.M. Engelhard, M.J.J. Lommen, M. Sijbrandij	2014	Солдатів піхоти Королівської армії Нідерландів, що перебували в Іраці	38,78 (19,40)
12.	S. Marotta-Walters, J. Choi, M.D. Shaine	2015	Ветерани операції в операції "Нескорена Свобода" та операції "Іракська свобода"	47,11 (22,98)
13.	D. Murphy, E Palmer, R. Lock, W. Busuttill	2016	Ветерани збройних сил Великобританії з діагнозом ПТСР	32,6 (3,5)



В'єтнамської війни  $M = 66,3$  (17,5), а також дітям-солдатам, що брали участь у Другій світовій війні  $M = 63,27$  (20,69) [9; 10].

Таким чином, на наш погляд, встановлена варіація співвідношення рівня посттравматичного зростання учасників АТО та посттравматичного зростання ветеранів (і комбатантів) інших збройних конфліктів цілком узгоджується з концептуальними положеннями функціонально-описової моделі посттравматичного зростання Р. Тедескі та Л. Калхоуна. Зокрема, Р. Тедескі та Л. Калхоун розглядають посттравматичне зростання як потенційний наслідок когнітивної спроби переоцінити початкові, дотравматичні переконання особистості про світ та себе. Дослідники розглядають травматичну подію як "сейсмічний" зсув початкової життєвої схеми, причому чим значнішим є виклик основоположним уявленням та переконанням особистості, тим імовірнішою стає можливість посттравматичного зростання [20]. Виходячи з цього, логічно припустити, що військовополонені або ветерани таких жорстоких та високо інтенсивних збройних протистоянь як Друга світова війна, Корейська війна та війна у В'єтнамі зазнали значно потужніших порушень базових уявлень про світ, ніж учасники бойових дій на сході України.

Разом з тим характер збройного протистояння, який спостерігається під час АТО, особливо на початковій фазі (враховуючи його хаотичну та неочікувану природу), за інтенсивністю значно перевищує локальні бойові зіткнення операції "Нескорена Свобода" та операції "Іракська свобода". За наявними аналітичними даними ці операції здійснювалися (і здійснюються) з міні-

мальним залученням піхоти та максимальним залученням авіації. Такий характер ведення бойових дій призводив до значно меншого психологічно потрясіння та, як наслідок, можливості вияву посттравматичного зростання особистості.

Доволі високий рівень особистісного зростання учасників АТО також підтверджується середнім значенням шкали позитивних змін методики "Опитувальник змін у поглядах". Зокрема, для вибірки учасників АТО цей показник знаходився на рівні  $M = 42,09$ ; стандартне відхилення  $SD = 7,62$ . (таблиця 1).

На жаль, в закордонній науковій літературі відсутні емпіричні дані стосовно використання шкали позитивних змін "Опитувальника змін у поглядах" у вибіркових сукупностях комбатантів або учасників бойових дій, тому здійснити прямий порівняльний аналіз отриманих даних не вдалося.

**Висновки.** Підсумовуючи результати дослідження можна констатувати, що наведені емпіричні дані підтверджують наявність у військовослужбовців – учасників АТО посттравматичного зростання. Окрім цього існують підстави вважати, що середній рівень посттравматичного зростання серед учасників АТО перевищує середній рівень зростання військовослужбовців учасників інших збройних конфліктів.

**Перспективи подальших досліджень.** Отримані у науковій статті результати вказують на декілька напрямків подальших досліджень та уточнень. По-перше, у подальших емпіричних дослідженнях повинні бути визначені основні сфери прояву посттравматичного зростання учасників АТО. По-друге, повинна бути здійснена емпірична об'єктивізація цього феномену.

## Список літератури:

1. Маркова М.В. Порушення здоров'я сім'ї демобілізованих військовослужбовців-учасників АТО: психопатологічний, психологічний, психосоціальний і сімейний виміри проблеми / М.В. Маркова, Г.С. Росінский // Український вісник психоневрології – 2018. – № 26. – С. 78-82.
2. Тарабрина Н.В. Пактикум по психології посттравматического стресса / Н.В. Тарабрина. – СПб.: Питер, 2001. – 272 с.
3. Турецька Х.І. Особливості копінг-стратегій учасників бойових дій в зоні АТО / Х.І. Турецька, Ю. Штольцель // Психологія і особистість. – 2016. – № 2. – С. 136-146.
4. Шестопалова Л.Ф. Дослідження трансформації індивідуально-психологічних особливостей комбатантів, які перебували у зоні АТО / Л.Ф. Шестопалова, В.А. Кожевнікова, О.О. Бородавко // Український вісник психоневрології. – 2017. – 25. – С. 162-162.
5. Шелюг О.А. Багатомірність феномену посттравматичного росту: біологічний, психологічний та соціокультурний складники особистісних трансформацій / О.А. Шелюг // Психологія і особистість. – 2014. – № 1. – С. 112-129.
6. Bush N.E. Posttraumatic growth as protection against suicidal ideation after deployment and combat exposure / N.E. Bush, N.A. Skopp, R. McCann, D.D. Luxton // Military medicine. – 2011. – № 11. – Vol. 176. – P. 1215-1222.
7. Currier J.M. Cognitive processing of trauma and attitudes toward disclosure in the first six months after military deployment / J.M. Currier, R. Lisman, J. Irene Harris, R. Tait, C.R. Erbes // Journal of clinical psychology. – 2013. – № 3. – Vol. 69. – P. 209-221.
8. Engelhard I.M. Changing for better or worse? Posttraumatic growth reported by soldiers deployed to Iraq / I.M. Engelhard, M. Lommen, M. Sijbrandij // Clinical Psychological Science. – 2015. – № 3. – Vol. 5. – P. 789-796.
9. Erbes C. Posttraumatic growth among American former prisoners of war / C. Erbes, R. Eberly, T. Dikel, E. Johnsen, I. Harris, B. Engdahl // Traumatology. – 2005. – № 4. – Vol. 11. – P. 285-295.
10. Feder A. Posttraumatic growth in former Vietnam prisoners of war / A. Feder, S.M. Southwick, R.R. Goetz, Y. Wang, A. Alonso, B.W. Smith, R. Hain // Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes. – 2008. – № 4. – Vol. 71. – P. 359-370.
11. Helgeson V.S. A meta-analytic review of benefit finding and growth / V.S. Helgeson, K.A. Reynolds, P. L. Tomich // Journal of Consulting and Clinical Psychology. – 2006. – № 74. – P. 797-816.
12. Linley P.A. Positive Change Following Trauma and Adversity: A Review / P.A. Linley, S. Joseph // Journal of Traumatic Stress. – 2004. – № 1. – Vol. 17. – P. 11-21.
13. Lee J.A. Confirmatory factor analysis of the Posttraumatic Growth Inventory with a sample of soldiers previously deployed in support of the Iraq and Afghanistan wars / J.A. Lee, D.D. Luxton, G.M. Reger, G.A. Gahm // Journal of Clinical Psychology. – 2010. – № 7. – Vol. 66. – P. 813-819.
14. Maguen S. Posttraumatic growth among Gulf War I veterans: The predictive role of deployment-related

- experiences and background characteristics. / S. Maguen, D.S. Vogt, L.A. King, D.W. King, B.T. Litz // *Journal of Loss and Trauma*. – 2006 – № 5. – Vol. 111. – P. 373-388.
15. Murphy D. Post-traumatic growth among the UK veterans following treatment for post-traumatic stress disorder / D. Murphy, E. Palmer, R. Lock, W. Busuttil // *Journal of the Royal Army Medical Corps*. – 2017. – № 2. – Vol. 163. – P. 140-145.
  16. Marotta-Walters S. Posttraumatic growth among combat veterans: A proposed developmental pathway / S. Marotta-Walters, J. Choi, M. Doughty Shaine // *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice and Policy*. – 2015 – № 4. – Vol. 7. – P. 356-363.
  17. Mitchell M.M. Combat exposure, unit cohesion and demographic characteristics of soldiers reporting posttraumatic growth / M.M. Mitchell, M.S. Gallaway, A.M. Millikan, M.R. Bell // *Journal of Loss and Trauma*. – 2013. – № 5. – Vol. 18. – P. 383-395.
  18. Solomon Z. Posttraumatic stress disorder and posttraumatic growth among Israeli ex-pows // Z. Solomon, R. Dekel / *Journal of Traumatic Stress*. – 2007. – № 7. – Vol. 20. – P. 303-312.
  19. Staugaard S.R. Centrality of positive and negative deployment memories predicts posttraumatic growth in Danish veterans // S.R. Staugaard, K.B. Johannessen / *Journal of clinical psychology*. – 2015. – № 4. – Vol. 71. – P. 362-377.
  20. Tedeschi R.G. Posttraumatic growth: conceptual foundations and empirical evidence / R.G. Tedeschi, L.G. Calhoun // *Psychological Inquiry*. – 2004. – № 1. – Vol. 15. – P. 1-18.
  21. Tsai J. Post-traumatic growth among veterans in the USA: results from the National Health and Resilience in Veterans Study / J. Tsai, R. El-Gabalawy, W.H. Sledge, S.M. Southwick, R.H. Pietrzak // *Psychological Medicine*. – 2015. – № 1. – Vol. 45. – P. 165-179.

### **Зубовский Д.С.**

Институт психологии имени Г.С. Костюка  
Национальной академии педагогических наук Украины

## **ЛИЧНОСТНЫЙ РОСТ УЧАСТНИКОВ АТО В ПОСТТРАВМАТИЧЕСКОМ ПЕРИОДЕ**

### **Аннотация**

В научной статье осуществлено эмпирическое исследование наличия личностного роста участников АТО в посттравматический период и особенностей его проявления. Выборочная совокупность исследования состояла из 297 военнослужащих – участников АТО. Среднее значение общего балла методики “Опросник посттравматического роста” для выборки участников АТО находилось на уровне  $M = 61,6$  ( $SD = 17,88$ ). Среднее значение шкалы позитивных изменений “Опросника изменений во взглядах” для выборки участников АТО находилось на уровне  $M = 42,09$  ( $SD = 7,62$ ).

**Ключевые слова:** посттравматический рост, участники АТО, ветераны, военнослужащие, последствия боевых действий.

### **Zubovskiy D.S.**

H.S. Kostyuk Institute of Psychology of the  
National Academy of Educational Sciences of Ukraine

## **PERSONAL GROWTH OF PARTICIPANTS OF “ATO” IN THE POSTTRUMATIC PERIOD**

### **Summary**

In the scientific article an empirical study of the presence of personality growth of “ATO” participants in the post-traumatic period and the peculiarities of its manifestation was made. The sample of the study consisted of 297 military personnel participating in the “ATO”. The average value of the total score of the “Posttraumatic Growth Inventory” instrument for the sample of “ATO” participants was at the level  $M = 61,6$  ( $SD = 17,88$ ). The average of the “Changes in Outlook Questionnaire” (positive scale) for the “ATO” participants was at  $M = 42,09$  ( $SD = 7,62$ ).

**Keywords:** posttraumatic growth, ATO participants, veterans, soldiers, consequences of military actions.